

Ελληνική περιοδική έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση (ΕΛΘΕ)

Τόμ. 8, Αρ. 1 (2025)

Ελληνική περιοδική έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση

Θρησκευτική Παιδεία σε Ένα Σύγχρονο Λαϊκό Κράτος

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου

doi: [10.12681/gjre.43514](https://doi.org/10.12681/gjre.43514)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωνσταντίνου Μ. (2025). Θρησκευτική Παιδεία σε Ένα Σύγχρονο Λαϊκό Κράτος. *Ελληνική περιοδική έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση (ΕΛΘΕ)*, 8(1), 117-123. <https://doi.org/10.12681/gjre.43514>

Θρησκευτική Παιδεία σε Ένα Σύγχρονο Λαϊκό Κράτος

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.,
Άρχων Διδάσκαλος του Ευαγγελίου της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας,
mkon@theo.auth.gr

Αν θα ήθελε να συνοψίσει κανείς μέσα σε λίγες μόνο φράσεις όλα όσα η σύγχρονη διανόηση θεωρεί ότι εκφράζουν το περιεχόμενο της έννοιας «άνθρωπος», δεν θα εύρισκε ίσως καταλληλότερες και περιεκτικότερες από τις φράσεις που περιέχονται σε διάφορους λόγους και επιστολές του αποστόλου Παύλου: «ἐποίησέν τε (ο Θεός) ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς» (Πρα 17:26), κατά συνέπεια «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ 3:28) και γι' αυτό «μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων» (1Κο 7:23). Στις φράσεις αυτές, που το κυρίαρχο σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης, «Liberté, Égalité, Fraternité», συνοψισε σε τρεις μόνο λέξεις, εμπεριέχονται όλα όσα η θεωρητική σκέψη μπορεί να περηφανευτεί ότι κατέκτησε στο διάβα των αιώνων, δηλαδή την αντίληψη περί κοινής καταγωγής όλων των ανθρώπων, τη θεώρηση όλων των ανθρώπων ως ίσων ανεξαρτήτως φυλής, πολιτισμικών προϋποθέσεων, κοινωνικής θέσης και φύλου και την αναγνώριση του δικαιώματος όλων των ανθρώπων στην ελευθερία. Αν όμως αναλογιστεί κανείς το πόσο αίμα, πόνος και δάκρυα κόστισε σε εκατομμύρια ανθρώπους η κατάκτηση αυτή και το πόσο μελάνι χύθηκε από τις πένες φιλοσόφων, κοινωνιολόγων και επαναστατών μέχρι να φτάσει η ανθρωπότητα να διατυπώσει θεωρητικά αυτές τις βασικές αρχές, χωρίς μάλιστα να κατορθώσει ποτέ μέχρι σήμερα να τις κάνει πράξη, αντιλαμβάνεται το πόσο πρωτοπόρα και ρηξικέλευθα υπήρξε η σκέψη του αποστόλου των Εθνών, ο οποίος διακήρυξε δύο χιλιάδες σχεδόν χρόνια πριν από την εποχή μας τις αλήθειες αυτές, στηριζόμενος όχι σε μελέτες ή φιλοσοφικές αναζητήσεις αλλά στην εμπειρία της εν Χριστώ σωτηρίας.

Σ' αυτήν ακριβώς την εμπειρία στηριζόμενη σήμερα η Θεολογική επιστήμη επιχειρεί να αρθρώσει έναν νηφάλιο και επιστημονικά τεκμηριωμένο λόγο απέναντι σε μια κοινωνία που, ενώ δείχνει να έχει απορρίψει τον Θεό, όχι μόνο δεν έβαλε στη θέση του μια πιο λογικοκρατική αντιμετώπιση της ζωής, αλλά, κατά παράδοξο και εντελώς αναπάντεχο τρόπο, επέστρεψε σε δεισιδαιμονίες και προλήψεις που όμοιές της είχε να γνωρίσει η ανθρωπότητα από την εποχή του μεσαίωνα. Μάγοι, αστρολόγοι, οραματιστές, μελλοντολόγοι, καφεμάντεις, χαρτομάντεις, ταρομάντεις, ειδικοί στις καρμικές σχέσεις, στις εξακριβώσεις προτέρας ζωής, στην ερωτική

Το παρόν κείμενο αποτέλεσε ομιλία στη διαδικτυακή ημερίδα με θέμα «Η ευθύνη του θεολογικού λόγου σήμερα. 1700 χρόνια από την Α' Οικουμενική Σύνοδο (325 μ.Χ.) & 15 χρόνια Θεολογικός Σύνδεσμος "ΚΑΙΡΟΣ"» και αναφέρεται στην παρουσία του Θεολογικού Συνδέσμου «ΚΑΙΡΟΣ» στον δημόσιο λόγο. Η ημερίδα πραγματοποιήθηκε από τον «Πανελλήνιο Θεολογικό Σύνδεσμο «ΚΑΙΡΟΣ» για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» με αφορμή την γιορτή των Τριών Ιεραρχών, το Σάββατο 1η Φεβρουαρίου 2025.

συναστρία και κάθε λογής απίθανοι εισηγητές νέων θρησκευτικών δοξασιών εμφανίζονται καθημερινά. Σήμερα, που οι ελπίδες του πρόσφατου παρελθόντος για μια συνολική και αντικειμενική θεώρηση της αλήθειας και του κόσμου κατέρρευσαν, συμπαρασύροντας στην κατάρρευσή τους αυτή όλες τις βασικές αρχές πάνω στις οποίες στηριζόταν μέχρι σήμερα η κοινωνία, και που πριν από μερικές δεκαετίες φάνταζαν ακλόνητα και αυτονόητα θεμέλιά της, όπως το εθνικό κράτος, η οικογένεια, το προλεταριάτο, το κόμμα, ο χριστιανικός πολιτισμός, απαιτούνται επείγουσες και σαφείς απαντήσεις, καθώς σήμερα, στον καΐ μ.Χ. αιώνα, η ανθρωπότητα έφτασε να αντιμετωπίζει με τρόμο ένα φαινόμενο που νόμιζε πως είχε από αιώνες ξεπεράσει: τη δεισιδαιμονία και τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό που οδηγεί συχνά σε φανατισμό.

Το επείγον της αναζήτησης λύσεων καταδεικνύει και μια άλλη διαπίστωση: ότι το πριν από ελάχιστες δεκαετίες αυτονόητο, πως ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός βασίζεται, μεταξύ άλλων, σε μεγάλο βαθμό και εμπνέεται από τη χριστιανική πίστη, δεν φαίνεται να έχει πλέον αναμφισβήτητη ισχύ, τουλάχιστον όταν γίνεται λόγος για τον πολιτισμό της σημερινής Ευρώπης. Η Ευρώπη σήμερα δεν μπορεί και δεν θέλει να χαρακτηρίζεται ως χριστιανική ήπειρος, αφού οι χριστιανοί συνιστούν μια μειονότητα του πληθυσμού της και ήδη στον χώρο των επιστημών του ανθρώπου έχει σχεδόν καθιερωθεί ο όρος «μεταχριστιανική εποχή». Από την άλλη μεριά όμως τα τραγικά γεγονότα που βίωσε η ανθρωπότητα τα τελευταία χρόνια διέψευσαν με τον πιο αναπάντεχο τρόπο όλους όσοι αμφισβητούσαν τον ρόλο της θρησκείας στη ζωή των ανθρώπων και επιβεβαίωσαν, δυστυχώς, το πόσο εύκολα μπορεί η θρησκεία να γίνει όργανο καταστροφής των ανθρώπινων σχέσεων, όταν χρησιμοποιείται ως πρόφαση και προκάλυμμα πολιτικών ή οικονομικών επιδιώξεων και συμφερόντων. Σε όλα τα παραπάνω θα πρέπει να συνυπολογιστεί ότι το Ισλάμ συνιστά σήμερα τη δεύτερη, μετά τους χριστιανούς, μεγάλη θρησκευτική κοινότητα της Ευρώπης, με προφανείς τις συνέπειες στην πολιτισμική και κοινωνική ζωή της ηπείρου. Είναι, επομένως, αυταπόδεικτο ότι πολυπολιτισμική κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει και, πολύ περισσότερο, να έχει ελπίδες επιβίωσης χωρίς τη συνεργασία των θρησκειών σε όλα τα επίπεδα.

Όμως σήμερα η κοινωνία φαίνεται να περνά σε ένα άλλο επίπεδο που για την ώρα είναι μεταβατικό, από την άλλη όμως φαίνεται αναπόφευκτο: το τέλος του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος, αν για πολλούς θεωρείτο κάτι κακό, φαίνεται πλέον να μετεξελίσσεται σε κάτι πολύ χειρότερο. Και οι δύο συνιστώσες του έχουν εξαφανιστεί. Η παγκοσμιότητα έχει πλέον μετατραπεί σε εθνικισμό, και ο νεοφιλελευθερισμός έχει καταλήξει να εφαρμόζεται μόνο στην οικονομική σφαίρα. Τα κοινωνικά του συστατικά δηλαδή η φυλετική και έμφυλη ισότητα, η ελεύθερη διακίνηση της εργασίας, η πολυπολιτισμικότητα δεν υπάρχουν, είναι νεκρά. Ό,τι απομένει είναι μόνο οι χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές, η απορρύθμιση της οικονομίας και η λατρεία του κέρδους.

Από την άλλη μεριά, σήμερα όλο και περισσότεροι άνθρωποι καλής θέλησης αναγνωρίζουν ότι η ασφάλεια και η σταθερότητα ενός κράτους εξαρτώνται από την παιδεία του, από το μορφωτικό επίπεδο του λαού του και όχι από τον αριθμό των επιστημόνων που διαθέτει ή των ειδικών. Υποκατάστατο όμως σήμερα της παιδείας

τείουν να γίνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και, ακόμα χειρότερα, τα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που προσφέρουν ίσως γνώσεις και πληροφορίες, σπάνια ή ποτέ όμως προσφέρουν παιδεία, αξίες ή διαπλάθουν χαρακτήρες. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως η παιδεία απέτυχε, αλλά ότι, δυστυχώς, σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να παραγκωνίζεται συστηματικά, καθώς τα πανεπιστήμια μετατρέπονται σε κέντρα εκπαίδευσης επαγγελματιών και τεχνιτών, όχι καλλιέργειας. Και για να ξεπεραστεί αυτό, είναι βέβαιο ότι πρέπει να προηγηθεί η έξοδος από το αδιέξοδο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, που συνιστά και πάλι συνέπεια της αδυναμίας νοηματοδότησης της ζωής. Η εξασφάλιση μίας αξιοπρεπούς ζωής και η παροχή ορθής παιδείας είναι η καλύτερη θεραπεία για τον ρατσισμό και τον εξτρεμισμό.

Έτσι, ο θεολόγος σήμερα καλείται να κινηθεί ανάμεσα σε δύο ακραίες καταστάσεις. Καλείται να απευθυνθεί σε μια κοινωνία που φαινομενικά ευημερεί, σε μια κοινωνία που απολαμβάνει τα αγαθά της δημοκρατίας και της ελευθερίας και που νιώθει τόσο ισχυρή, ώστε να νομίζει ότι δεν χρειάζεται πια τον Θεό. Καλείται να απευθυνθεί σε μια κοινωνία που έχει συνδέσει τις αναφορές στον Θεό με τους διάφορους αγιατολλάχ, τους Ταλιμπάν και τον πρόεδρο των Η.Π.Α. και τον Πατριάρχη Πασών των Ρωσιών, οπότε θεωρεί ότι το θέμα δεν την αφορά και, επομένως, αδιαφορεί. Ταυτόχρονα όμως ένα σημαντικό μέρος της κοινωνίας αυτής δείχνει μια διαρκώς αυξανόμενη εμπιστοσύνη στις θεσμοθετημένες μορφές έκφρασης της πίστης, που φαίνεται να έχει καταλάβει ακόμη και την πολιτική ηγεσία της χώρας. Η κατάσταση αυτή όχι μόνο δεν αφήνει κάποια περιθώρια αντίδρασης, αλλά λειτουργεί και ανασταλτικά σε οποιαδήποτε προσπάθεια αναζήτησης και παραγωγής νέας θεολογικής σκέψης, περιορίζοντας τον ρόλο της Θεολογίας στην επαναδιατύπωση παλιών παγιωμένων θεωρήσεων ή στη δικαιολόγηση και «θεολογική» τεκμηρίωση των όποιων επιλογών της εκκλησιαστικής εξουσίας. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία το παρελθόν εξιδανικεύεται. Κάθε δημιουργήμα του παρελθόντος, ακόμη και το πιο αντιδραστικό και σκοταδιστικό, περιγράφεται ως ιδανική κατάσταση και ανυψώνεται σε δόγμα αμετακίνητο. Η ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας και η αναφορά στα προβλήματα της εποχής μας γίνονται μόνο για να καταδειχτούν οι υποτιθέμενες ολότητες για την κοινωνία συνέπειες του Διαφωτισμού και του δυτικού τρόπου σκέψης γενικότερα, ώστε να αιτιολογηθεί το αίτημα για επιστροφή στην «ανόθευτη καθαρότητα» του παρελθόντος.

Είναι όμως προφανές ότι μια θεολογία που αδυνατεί να προσεγγίσει τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας, μια θεολογία που ζει και κινείται στο παρελθόν μακριά από τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου, μια θεολογία που απέναντι σε υπαρκτά και επείγοντα προβλήματα και σε σειρά ολόκληρη από αδιέξοδα έχει να προσφέρει φανταστικές μόνο λύσεις και διεξόδους, αρνείται ουσιαστικά τον εαυτό της, αφού στερείται ένα από τα πιο βασικά γνωρίσματα που οφείλει να έχει η Θεολογία, το προφητικό, με τη βιβλική και όχι την τρέχουσα σημασία του όρου.

Προφητική όμως διάσταση του θεολογικού λόγου σημαίνει ότι αυτός πρέπει να απαλλαγεί από τη θρησκευτική κατανόηση της Εκκλησίας. Η ηγεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, αυτοπροσδιοριζόμενη συνήθως ως «η Εκκλησία» διαφοροποιεί σαφώς τον εαυτό της από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία και πιέζει την πολιτική ηγεσία

της χώρας για εξασφάλιση προνομίων για τον εαυτό της, ακόμη και ενάντια στην ελληνική κοινωνία, όπως, για παράδειγμα, την απαίτηση για ναύλωση ειδικών πτήσεων για μεταφορά του «αγίου» φωτός από τα Ιεροσόλυμα και την αστεία υποδοχή του στην Αθήνα με... τιμές αρχηγού κράτους! Στη διαμόρφωση της κατάστασης αυτής όμως δεν έχει ευθύνη μόνον η ηγεσία της Εκκλησίας αλλά και ελληνική διανόηση, καθώς υπάρχει μια υπεροπτική από την πλευρά της προσπάθεια περιθωριοποίησης της Εκκλησίας, σαν αυτή να μην είναι τμήμα της πνευματικής παραδόσεως τους ελληνικού λαού που εξακολουθεί να επηρεάζει ακόμη πλατιά στρώματά του. Δεν χρειάζονται ιδιαίτερες αναλύσεις για να αποδειχθεί ότι χωρίς τη συμβολή της διανόησης δεν είναι δυνατό να δημιουργηθεί η πολιτική βούληση που θα μπορεί να αντιμετωπίσει σωστά τον παράγοντα Εκκλησία και θα ρυθμίσει το ρόλο της μέσα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Ανεξάρτητα, πάντως, από το ποιος ευθύνεται γι' αυτό, η κατάσταση εμφανίζεται σήμερα διαμορφωμένη. Η ηγεσία της ελλαδικής Εκκλησίας με τις επιλογές της δείχνει να έχει συμβιβαστεί με την ιδέα ότι επίκειται ο χωρισμός της από το Κράτος και ελπίζει αυτή τη φορά να μην πιαστεί απροετοίμαστη. Δυστυχώς όμως ο τρόπος με τον οποίο προετοιμάζεται την οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην παραπέρα συρρίκνωσή της και περιθωριοποίησή της. Συγκεκριμένα, αντί να αναθέσει στις Θεολογικές Σχολές μια μελέτη και ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας, που θα τη βοηθήσει να κάνει τις απαραίτητες ψυχραιμες επιλογές, προτιμά τις ερασιτεχνικές αναλύσεις αμφίβολης ποιότητας επικοινωνιολόγων και καταφεύγει σε ανιστορικές και αψυχολόγητες αντιδράσεις, που μπορεί προς στιγμήν να δημιουργούν ένα κλίμα διωκόμενης Εκκλησίας και να προκαλούν συσπείρωση των μελών της, μακροπρόθεσμα όμως την βγάζουν έξω από τη διαδικασία διαμόρφωσης της νέας κοινωνίας.

Ο χωρισμός Εκκλησίας και Κράτους που θεωρείται σήμερα προϋπόθεση κάθε μοντέρνας κοινωνίας, οδηγεί συχνά στην παρεξήγηση ότι η πίστη δεν είναι πλέον υπόθεση κοινωνική αλλά ιδιωτική που εμπίπτει στα σχετικά με την ατομική ελευθερία θέματα. Η ελευθερία της επιλογής των θρησκευτικών αποφάσεων ταιριάζει στην τάση εξατομίκευσης που χαρακτηρίζει τη μοντέρνα κοινωνία. Το πιο συνηθισμένο λάθος στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι γίνεται πολύς λόγος για πολυπολιτισμική κοινωνία, αλλά σχεδόν ποτέ δεν συζητούνται οι όροι και οι προϋποθέσεις της διαμόρφωσης μιας τέτοιας κοινωνίας. Έτσι, περνά συχνά απαρατήρητο το ότι η διαμόρφωση μια πολυπολιτισμικής κοινωνίας είναι αδύνατη χωρίς την ύπαρξη τουλάχιστον μιας κοινής γλώσσας και τη διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου νομικών και ηθικών προϋποθέσεων εντός του οποίου θα λειτουργήσει αυτή η κοινωνία. Αλλά η διαμόρφωση ενός τέτοιου πλαισίου είναι αδύνατη όταν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του κάθε μέλους της συγκεκριμένης κοινωνίας θεωρούνται ατομική και όχι κοινωνική υπόθεση.

Από την άλλη μεριά ιδιωτικοποίηση της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό σημαίνει αυτόματα ενίσχυση της θρησκείας που βέβαια οδηγεί σε μια ισχυροποίηση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας αλλά ταυτόχρονα και στην ισχυροποίηση των φονταμενταλιστικών τάσεων μέσα στην κοινωνία. Στην περίπτωση του χριστιανισμού αυτό θα σήμαινε την αποδοχή μιας μεταφυσικής διδασκαλίας περί σωτηρίας χωρίς όμως

την Επί του Όρους Ομιλία. Και ίσως δεν είναι τυχαίο το ότι δεν ακούγεται σχεδόν ποτέ σε ορθόδοξη εκκλησία κάποιο κήρυγμα πάνω στην Επί του Όρους Ομιλία. Αλλά αν αφαιρέσει κανείς αυτό το χαρακτηριστικό της χριστιανικής πίστης δεν απομένει από αυτήν παρά μια ειδωλολατρική θρησκεία, όπως και αν αφαιρέσει κανείς από τον Ιουδαϊσμό την Τορά και από το Ισλάμ τη Σαρία. Έτσι, τίποτε δεν διαφοροποιεί τη μια θρησκεία από την άλλη, επομένως όλες καθίστανται διαφορετικές μορφές του ίδιου εμπορεύματος που προσφέρεται στην αγορά προκειμένου να καλύψει κάποιες ψυχολογικές ανάγκες του καταναλωτικού κοινού που προτιμά με αυτόν τον τρόπο να αντιμετωπίζει τα αδιέξοδά του. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι έτσι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ακολουθούν μοιραία τον δρόμο των πολιτικών πεποιθήσεων που καταλήγουν στη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε δύο ίδια κόμματα.

Μετά από όσα απαισιόδοξα αναφέρθηκαν παραπάνω τίθεται το ερώτημα του ρόλου που μπορεί να παίξουν οι κρατικές Θεολογικές Σχολές σήμερα. Ακόμα πιο έντονα τίθεται το ερώτημα γιατί ένα λαϊκό κράτος, όπως η Ελλάδα, να χρηματοδοτεί θεολογικές σπουδές σε κρατικά πανεπιστήμια ή να πληρώνει θεολόγους καθηγητές στα σχολεία.

Μια απάντηση στο ερώτημα αυτό θα μπορούσε να προκύψει από μια νέα προσέγγιση του οράματος του Ιησού Χριστού για τον κόσμο που συνοψίζεται στον όρο «Βασιλεία του Θεού», όπως αυτός περιγράφεται στα βιβλικά κείμενα. Και αν είναι αλήθεια ότι η Εκκλησία συνιστά μια ιστορική μορφή της αναμενόμενης Βασιλείας του Θεού, η Θεολογία δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να είναι απλώς μια λειτουργία της Εκκλησίας. Ο μόνος τρόπος για να αποκτήσει η Θεολογία ένα πραγματικό νόημα είναι να καταστεί μια λειτουργία της Βασιλείας του Θεού στην κοινωνία και στον κόσμο ολόκληρο. Καλείται όχι να κηρύξει τη ρομαντική επιστροφή σε ένα δήθεν ιδανικό παρελθόν ούτε να υπηρετήσει ξεπερασμένες αξίες, αλλά να γίνει μια φωνή ελπίδας ότι υπάρχει διέξοδος ανάμεσα από τις παγίδες της απόλυτης ατομοκρατίας που επαγγέλλεται η “Νέα Εποχή” και τα συναφή κινήματα και του ολοκληρωτισμού στον οποίο οδηγεί ο φονταμενταλισμός. Ως τέτοια λειτουργία όμως η Θεολογία είναι υποχρεωμένη να ανοιχτεί δημόσια στην κοινωνία προσφέροντας μια πρόταση ζωής εμπνευσμένη από το όραμα της Βασιλείας του Θεού και, μάλιστα, να διαλεχθεί με την κοινωνία και ενδεχομένως να δεχτεί και τη δημόσια κριτική για την πρότασή της. Στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για μια διαπραγμάτευση ή συμφωνία μεταξύ δύο θεσμών (Κράτους και Εκκλησίας) που επιχειρούν αμοιβαία να κατοχυρώσουν τα συμφέροντά τους, αλλά για μια ελεύθερα διατυπωμένη και νηφάλια συγκροτημένη πρόταση που απευθύνεται σε ολόκληρη την κοινωνία. Από την άποψη αυτή προκύπτει σχεδόν ως αυτονόητο το ότι ένα λαϊκό κράτος χρειάζεται μια παρόμοια ανάλυση της κοινωνίας στηριγμένη στην αυθεντική παράδοση του τόπου.

Ανάλογα ισχύουν, βέβαια, και για το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία. Ένα μάθημα Θρησκευτικών που θα απευθύνεται μόνο σε όσους μαθητές δηλώνουν μέλη μιας συγκεκριμένης Εκκλησίας δεν μπορεί να έχει θέση σε δημόσιο σχολείο. Και ασφαλώς, για να απευθύνεται ένα μάθημα στο σύνολο των μαθητών δεν σημαίνει απαραίτητα ότι πρέπει να είναι ευνοχισμένο από κάποιες απόψεις ούτε ασφαλώς να οδηγεί σε συγκρητισμό. Ένα μάθημα ή απευθύνεται στο σύνολο των μαθητών και είναι υποχρεωτικό για όλους ή πρέπει να αποβληθεί από το σχολικό πρόγραμμα,

αφού η απαλλαγή κάποιων μαθητών από το συγκεκριμένο μάθημα συνιστά επίσης παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών. Εξάλλου, η απαλλαγή από το μάθημα στερεί από τους μη, κατά δήλωσή τους, ορθόδοξους μαθητές την πρόσβαση στη γνώση της ουσιαστικότερης πολιτισμικής παράδοσης του χώρου στον οποίο ζουν. Από την άλλη μεριά, σε μια εποχή που ξοδεύονται τεράστια ποσά για την αναβίωση κάποιων, στις περισσότερες περιπτώσεις αμφίβολης αισθητικής και με βάρβαρα και κακόηχα ονόματα, δήθεν εθίμων, είναι τουλάχιστον ανεύθυνο το να υποβιβάζει κανείς τη μοναδική πραγματικά ζωντανή παράδοση της χώρας σε επίπεδο μιας ομολογίας.

Ένα ασφαλές, σύμφωνα με τα παραπάνω, κριτήριο αξιολόγησης για κάποιο πρόγραμμα είναι το κατά πόσον αυτό λαμβάνει υπόψη του την πραγματικότητα του σύγχρονου σχολείου, στο οποίο φοιτούν πλέον πολλοί μαθητές που είτε στερούνται θρησκευτικών παραστάσεων είτε είναι και αλλόθρησκοι ή αλλόδοξοι, αλλά ενδεχομένως παρακολουθούν το μάθημα των Θρησκευτικών. Δυστυχώς στο σημείο αυτό τα παλιά προγράμματα υστερούν σημαντικά, καθώς δεν κατορθώνουν να αποφύγουν τον κατηχητικό και ηθικιστικό τόνο.

Ένα δεύτερο κριτήριο είναι το παιδαγωγικό. Σήμερα αναγνωρίζεται από όλους σχεδόν η σημασία της ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών στο μάθημα. Αυτό σημαίνει ότι τα εγχειρίδια του μαθήματος θα πρέπει να αποτελούν για τον μαθητή εργαλεία δουλειάς και όχι δοκίμια που απλώς πρέπει κανείς να τα διαβάσει και ενδεχομένως να τα αποστηθίσει. Ασφαλές, κατά συνέπεια, κριτήριο για την αξιολόγηση ενός προγράμματος είναι το κατά πόσον αυτό παρέχει στον μαθητή τη δυνατότητα να επεξεργαστεί τις πληροφορίες που του προσφέρονται, και κυρίως να αντιληφθεί τη σχέση του περιεχομένου του με τον πολιτισμό και τη σύγχρονη ζωή.

Αυτό το τελευταίο συνιστά ένα γενικότερο πρόβλημα για το μάθημα των Θρησκευτικών, καθώς με τον τρόπο που συχνά διδάσκονται δημιουργείται η εντύπωση στους μαθητές, και δυστυχώς η αρχική αυτή εντύπωση μετατρέπεται σταδιακά σε πεποίθηση, ότι τα Θρησκευτικά αναφέρονται σε κάποιες αφελείς ιστορίες του παρελθόντος ή, στην καλύτερη περίπτωση, σε κάποιες αλήθειες για τον Θεό, που όμως, είτε στη μία είτε στην άλλη περίπτωση, καμιά σχέση δεν έχουν με την καθημερινή ζωή και πραγματικότητα.

Ένα άλλο πρόβλημα που προκύπτει από την πρακτική που ακολουθείται στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα σε ό,τι αφορά στο Μάθημα των Θρησκευτικών αποτελεί η εντύπωση που συνειρμικά δημιουργείται στους περισσότερους ότι το συγκεκριμένο μάθημα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεως ανάμεσα στην Εκκλησία και στο Κράτος. Είναι όμως προφανές και σήμερα αναγνωρίζεται αυτό από όλο και περισσότερους ανθρώπους καλής θέλησης ότι το σχολικό θρησκευτικό μάθημα δεν μπορεί να υποκαταστήσει την κατήχηση των χριστιανών νέων που γίνεται ή πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο της ενορίας και που αποσκοπεί στην καλλιέργεια χριστιανικής συνείδησης και στην παροχή χριστιανικής παιδείας. Ένα ομολογιακό μάθημα προϋποθέτει αυτόματα την απαλλαγή των μη ορθόδοξων μαθητών από την παρακολούθησή του, πράγμα που σημαίνει ότι μια μεγάλη μερίδα των μαθητών του δημόσιου σχολείου θα στερηθεί την πρόσβαση στη γνώση της ουσιαστικότερης πολιτισμικής παράδοσης του χώρου στον οποίο ζουν, καθώς δύσκολα μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο η ορθόδοξη

παράδοση εκφράζει πολιτισμικά το σύνολο σχεδόν του ελληνικού λαού, πιστών και απίστων. Έτσι, η Εκκλησία, ως φορέας πραγματικού πολιτισμού, στηριζόμενη στη μακραίωνη παράδοσή της, στις Γραφές της και στην πίστη της, μπορεί να αποτελέσει τον παράγοντα εκείνον που θα κινητοποιήσει τον πνευματικό κόσμο να βρει το θάρρος, ώστε να προβάλλει, μέσα σε μια εποχή απόλυτου ευτελισμού και απαξίωσης του ανθρώπινου προσώπου, τις διαχρονικές ανθρώπινες αξίες της αγάπης του αλληλοσεβασμού και της αλληλεγγύης. Όμως η θρησκευτική εκπαίδευση των νεαρών μελών μιας κοινωνίας παραμένει αποκλειστική υποχρέωση του Κράτους. Σε μια εποχή απόλυτου αποπροσανατολισμού και πνευματικής αποχαύνωσης το μάθημα των Θρησκευτικών, απαλλαγμένο από τα κατηχητικά χαρακτηριστικά του, μπορεί να λειτουργήσει ως μια φωνή ελπίδας που θα αντιπαραθέσει στα σημερινά αδιέξοδα το όραμα μιας κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς και που θα αναζητήσει μια έντιμη διέξοδο ανάμεσα από τις παγίδες της απόλυτης ατομοκρατίας του “create your own myth” από τη μια μεριά και του ολοκληρωτισμού στον οποίο οδηγεί ο φονταμενταλισμός από την άλλη.